

פרשת בא - לימוד מדיני קרבן פסח וממכת הארבה

מתורת הרב אבי גולדברג הי"ד

מלחמה ונעליים

אחד מהציוויים שנצטוו בני ישראל באכילת קורבן הפסח במצרים היה - "וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְנִיכֶם חֲגוּרִים נִעְלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם". במצוות פסח דורות דין זה לא קיים, אדרבה בשחיטת קורבן הפסח בבית המקדש יש ללכת יחפים.

חז"ל מסבירים (מדרש רבה, שכל טוב ועוד) שבמצרים בני ישראל היו צריכים להיות מזומנים לדרך באופן פעיל ממש! הידיעה על היציאה הקריבה אינה מספיקה, יש להיות מוכנים באופן פיזי ולהראות זאת. המוכנות הפיזית משפיעה גם על המוכנות הנפשית!

מי ששמרת את עם ישראל כמו חיילים בצבא, לפעמים "ישן עם נעליים".

מסירות הנפש שאנו נדרשים לה מחייבת אותנו להיות במצב תודעתי של מוכנות למשימה.

נוסיף בשם **השפת אמת** - שיום פטירתו חל השבוע (ה' שבט):

"בפסוק משארותם צרורות כו' על שכמם כו' שהיו מחבין המצות. להיות כי ה' מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל וקיבלוה בשמחה. וזה ה' הכנה לכל הדורות שיוכלו להרגיש שמחה בעשיית המצוה. ושמחה של מצוה הוא דבר גדול שניתקן כל האדם בכח שמחה זו".

במסירות נפש, בשמחה ובהשקעה - נמשיך להיות מוכנים לכל משימה - בשם כל עם ישראל.

קרבן פסח ואפיקומן

הלכה נוספת יש בקרבן פסח:

"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן"

הלכה זו, שהיא גם התשובה הניתנת בהגדה לשאלת הבן החכם, מופיעה במשנה (פסחים י, ח) ומשמעותה היא שלאחר אכילת קרבן הפסח אין לאכול מנה אחרונה (אפיקומן). הגמרא (בבלי, פסחים קיט, ב) הביאה כמה דוגמאות לאפיקומן כקינוח הסעודה, כגון תמרים קליות ואגוזים, או אפילו "גוזלות" וכמהין ופטירות למי שאוהב לסיים את הארוחה בדברים אלו. בגמרא נאמר גם - "אין מפטירין אחר המצה אפיקומן", כלומר שהלכה זו חלה לא רק בימי המקדש בזמן שנאכל קרבן הפסח, אלא אף בימינו, ואת

סעודת ליל הסדר עלינו לקנח במצה. כראייה לכך, מביאה הגמרא גם את המקור התנאי - "הסופגין והדובשנין והאיסקריטין - אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה" (בהמשך הגמרא מובאת דעה חולקת הסוברת שהלכה זו נוגעת רק לקרבן הפסח ולא למצות של ימינו).

בתקופת הראשונים אנו מוצאים מחלוקת מאוד יסודית ביחס לאכילת המצה האחרונה שלאחר הסעודה (היום נתקבל המנהג לקרוא למצה עצמה - "אפיקומן", כנראה כקיצור להלכה הנ"ל). מחד גיסא היו ראשונים שסברו שאכילת המצה האחרונה הזו היא עיקר הקיום של מצוות אכילת מצה, ובה למעשה יוצאים ידי חובת מצוות "בְּעֶרְבְּ תֹאכְלוּ מִצֵּת" (שמות יב, יח).

כך למשל, כותב רש"י:

"שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר אכילה".

לעומתם, יש הסוברים שהמצה העיקרית שאנו יוצאים בה ידי חובת מצוות אכילת מצה היא המצה עליה מברכים בראשית הסדר. המצה האחרונה אינה נאכלת לשם חובה, כדברי **הרא"ש**:

"נראה לי דאותה מצה אינה לשם חובה, אלא אוכלין אותה זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה".

להלכה ייתכנו משמעויות למחלוקת זו:

- א. לפי שיטת רש"י יש לכוון לקיים מצוות אכילת מצה דווקא בעת אכילת ה"אפיקומן".
- ב. ייתכן ויהיה אסור להפסיק בדיבור בין ברכת "אכילת מצה" ועד לאחר הסעודה והאפיקומן (וכך סבר הש"ל) - ולמעשה אין נוהגים כך.
- ג. מה יעשה אדם שיש לו רק כזית מצה אחת - האם יאכל בתחילת ליל הסדר או בסופו?
- ד. לשיטת רש"י יש להקפיד מאוד באכילת האפיקומן, בגודל של כזית (או שניים - ויש שיטות כאלו באחרונים). לשיטת הרא"ש, מאחר ומדובר רק בזכר לקרבן, ייתכן ואין צורך להקפיד בכך.

טעמים מספר נאמרו בראשונים להלכה זו.

הרא"ש כאמור, סבר שאכילת המצה באחרונה מזכירה את הקרבן, שיש לאכול על השובע - כלומר בליל הסדר עלינו לזכור את הסדר המקורי, הכולל בתוכו את קרבן הפסח.

רש"י וסיעתו כאמור סברו שאכילת המצה בסוף ליל הסדר באה כדי לקיים את מצוות אכילת המצות, שחלים עליה דינים דומים לאכילת קרבן הפסח.

יש שפירשו שאת הפסח יש לאכול על השובע, כאכילת מלכים, שאינם רעבים אלא אוכלים באנינות ולא בגרגרנות.

ויש שפירשו שהטעם הוא בכדי שלא יבואו לשבור עצם בקרבן הפסח (שה בן שנתו הוא בעל עצמות רכות, והאוכל מתוך רעב עלול לשבור עצם).

בעל המאור, רבי זרחיה הלוי מגירונה, העלה סברה אחרת: הסיבה לאכילת הקרבן (המצה) בסוף הסעודה, היא בכדי שהטעם יישאר בפינו ונזכור שעלינו לומר את ההלל. לדבריו, בימי המקדש רבים התכנסו לירושלים, וחבורה שסיימה את אכילת הפסח פינתה את המקום לאחרים ועברה לגג לאמירת ההלל (בבלי, פסחים פח, ב).

בכדי שאנשים לא ישכחו שליל הסדר נמשך גם לאחר תום הסעודה, היה עליהם לסיים את הסעודה בקרבן כדי שטעם הבשר (ובימינו המצה) יזכיר להם את חיוב ההלל.

בימנו נקרא האפיקומן "צפון", כלומר מוחבא. אנו נוהגים להחביא את האפיקומן, ולעודד את הילדים "לחטוף" אותו (כדאי לעניות דעתי להשתמש במילה "לחטוף" המופיעה בגמרא ובחז"ל, ולא במילה "לגנוב"). וכך כותב הרמב"ם:

"וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו. [...] וכיצד משנה? מחלק להם קליות ואגוזים [...] וחוטפין מצה זה מיד זה, וכיוצא בדברים האלו" (רמב"ם, חמץ ומצה ז, ג).

הרב קוק בפירושו להגדה של פסח, המופיע בספר "עולת ראייה", פירש את אכילת האפיקומן באופן הבא:

השכל הוא לכאורה עומד במעלה עליונה מהרגש, אך זהו רק כל זמן שאין הרגש מתרומם למרום עוזו, על פי כח השכל עצמו [...] ודווקא עם עומק ההרגשה הצפונה יכול האדם לבוא

לאותה המידה של קדושת החיים לשם עצם קדושתם. כי החיים הקדושים ההולכים באור ה' היא המטרה היותר נשגבה. האפיקומן הנאכל על השובע בתור מטרה לעצמו [...] מצד זה הוא מותאם לעומק הרגש היותר צפון הנעלה מכל פה להביעו.

אם ננסה להסביר את דברי הרב קוק, ניתן לומר שאמנם השכל הוא הכלי המרכזי שאיתו אנחנו מתקדמים בעולם. הוא המאיר את דרכנו. אבל הרגש והעולמות הפנימיים והצפונים הם השורש העמוק יותר של השכל. האפיקומן לא נועד להשביע, והוא מוסתר ומוחבא. הוא משמש לנו כנקודת מטרה, אליה אנחנו שואפים. החצי הראשון שלה כבר נאכל, לאחר המגיד, ביחס להבנה השכלית, לסיפור יציאת מצרים הגלוי. אבל החלק השני צפון, מוסתר ונאכל בזמן חצות הליל, הרומז גם הוא לדברים נסתרים (לדוגמא, כינורו של דוד שהיה מנגן מאליו בחצות הלילה, על פי בבלי, ברכות ג, ב).

ייתכן שזאת גם התשובה לבן חכם - אתה, עם כל חכמתך, חייב לדעת שלא הכל שכל. השכל אמנם חשוב, עיקרי, אבל ישנם גם דברים עמוקים יותר, צפונים.

ובאמת, מנקודת אכילת האפיקומן ועד לסוף ליל הסדר, אנו עוסקים כבר בעתיד, בהשלכות של יציאת מצרים, בתפילות לגאולה שלימה בע"ה שאת תוכנה ודרכי הגעתה לא תמיד אנחנו מבינים.

ארבה, חושך ו... אחדות!

בהמשך לרעיון הזה של 'צעדים' לקראת הגאולה, יש בפרשתנו על מכת הארבה. הנזק הראשוני של הארבה היה חושך שהוא יצר, כפי שכתוב:

"וַיִּכְסֶה אֶת עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאוֹת אֶת הָאָרֶץ..."

למעשה, כל המכות בפרשה עוסקות בחושך (מכת הארבה כאמור, מכת חושך ומכת בכורות שאירעה בלילה).

אבל איך יצור כל כך קטן כמו הרבה יכול ליצור חושך?

פסוק בספר **משלי** מתאר את הארבה: "מִלֵּךְ אֵין לָאֲרֵבָה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כָּלוֹ" (משלי ל, כו).

המפרשים מסבירים שהארבה - למרות שאין לו
הנהגה פועל יחד באחדות עם חבריו.

וכדברי **המצודות** במקום:

"...לא יפרדו אלה מאלה ואסיפה היא
להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו
בני אדם צדים אותם אבל כשהם יחד רבי
המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א
לצוד את כולם ולמדו דעת את העם
שלא יריבו ואיש את אחיו יעזורו".

ארבה בודד הוא חסר משמעות! רק יחד יכולה
החיה הזו להיחשב כמשהו משמעותי (ייתכן שזהו
מקור השם - ארבה...).

חז"ל כבר לימדו שכשעם ישראל באחדות
מנצחים במלחמות - כך דורו של אחאב שהיו
עובדים ע"ז ניצחו כי לא דיברו לשון הרע! (דברים
רבה; ירושלמי פאה א).

נשתדל כולנו לחזק את האחדות בעם. לא ניתן
לקולות של פילוג להיכנס... לא נחרחר ריב, רק
נדבר בטוב - נחבר, ונתחבר!